

Петар II Петровић Његош

ОДАБРАНА ДЕЛА

Copyright © овог издања 2020, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.
NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782
© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

ОДАБРАНА ДЕЛА

Петар II Петровић Његош
(талботипија Анастаса Јовановића, 1851)

Садржај

<i>Иво Андрић: Њеџош као њрајични јунак косовске мисли</i>	11
Горски вијенац	33
Луча микрокозма	161
Лажни цар Шћепан Мали	239
Свободијада	415
Кула Ђуришића	615
Чардак Алексића	635
<i>Хронологија животоа и рада Пејра II Пејровића Њеџоша</i>	648
<i>Најомена издавача</i>	655

Иво Андрић

ЊЕГОШ КАО ТРАГИЧНИ ЈУНАК КОСОВСКЕ МИСЛИ

Ова је драма почела на Косову.

Љуба Ненадовић, иако и сам Србин, био је изненађен кад је видео у Црној Гори живу снагу косовске традиције, која је у тим брдима и после столећа била стварност, исто толико блиска и стварна као хлеб и вода. Намучене жене које су се одмарале поред бремена дрва на каменој ивици пута говориле су му о Косову као о својој особеној судбини и личној трагедији. „Наша је права на Косову закопана“, говорили су људи резигнирано и не помишљајући да је траже другим путем до онога који им косовски завет налаже. Целокупна судбина свих људи била је тим заветом омеђена и управљана. Као у најдревнијим легендама, које су увек и највећа људска стварност, сваки је на себи лично осећао историјску клетву која је „лафе“ претворила у „ратаре“, оставивши им у души „страшну мисао Обилића“, да тако живе разапети између своје „ратарске“, рајинске стварности и витешке, обилићевске мисли. Црна Гора и свет који је избегао у њена брда били су квинтесенција тога косовског мистерија. Све што се у тим брдима рађало, долазило је на свет са рефлексом косовске крви у погледу.

Ту је дакле почетак и Његошеве драме. Без овога би трагика Његошева живота била тешко разумљива. Његош је прототип косовског борца. И као песник, и као владалац, и као човек, он је чисто оличење косовске борбе, пораза и несаломљиве наде. Он је, као што је неко рекао, „Јеремија Косова“, и у исто време и активни, одговорни борац за

„скидање клетве“ и остварење Обилићеве мисли. Тврђено је да се реч „Косово“ поред речи „Бог“ најчешће помиње у Горском вијенцу. Али нису само мисао и поезија предели за косовску традицију. Она је за Његоша живот сам. Она је исто тако предмет његове реалне и обазриве дипломатске преписке као што је предмет његовог главног песничког дела. У преписци са Русијом као и са Турцима, за њега је Косово један датум који утиче на све одлуке и решавање најконкретнијих питања. Формулишући своје захтеве, он почиње речима „од паденија нашега царства“. Он говори о Косову као о ма ком другом морално политичком аргументу, као о живом и пресудном фактору колективне и личне судбине. У службеној преписци, он пише Османпаши скадарском: „... кад су дивље азијатске орде наше малено но јуначко царство разрушиле, онда су моји предци и још неке одабране фамилије, које нијесу ту погинуле од Турака, оставили своје отачество и у овијем горама утекле.“

У тим горама се „Крсту служи а Милошем живи“. И само у тој светлости разумљиви су судбина и дело Његошево. Уосталом, сви они који су му стајали најближе, као пријатељи или као непријатељи, схватили су га тако. Можда нико није показао да боље схваћа Његошеве намере и морално порекло свих његових настојања као Алипаша Сточевић, умни и несрећни везир на Херцеговини, кад је рекао о владици ову просту и дубоку истину: „А бога ми мога и дина, то је онај прави српски бан од Косова.“

Са овим прологом, Његошева драма почиње стварно на Лучиндан, 18. октобра по старом, 1830. године. Уочи тога дана умро је владика Петар I Свети. После 48 година мучне владавине искључиво ауторитетом своје светачке личности, он је, у тестаменту који је диктирао у перо нашем земљаку Сими Милутиновићу, саопштио главарима и народу, „да је наименовао за свога наследника, црквеног поглавара и земље господара, свог синовца Рада Томова, кога препоруча Богу, руском цару, и свему народу црногорском и брдском“. То је био исти онај Раде Томов за кога је Петар I пре више година казао пророчанске речи: „Ово дијете, ако узживи, биће одличан јунак и паметан човјек.“ На младићу је било не само пророчанство него и као нарочито одређење Промисли. Стицај прилика био је такав да је он изабран за наследника, иако је био најмлађи син најмлађег од тројице браће Петра I.

Раде Томов који је имао тада 19, по некима и само 17 година, отргнут је одједном од шетња и поетских дискусија са својим оригиналним учитељем Симом Милутиновићем Сарајлијом и доведен пред манастир. Лик архиђакона Петра у Шћепану Малом може да послужи потпуно као портрет Рада Томова у томе пресудном тренутку.

*У нашој се земљи нијда није
Оваквоја момчејиа дизало,
Ни дивојом ни сваком хијрином.
Ујрав су му седамнаест љејиах,
Више знаде но нас љоловина;
Памејније мисли и ријечи
Ниј' сам чуо, нијии ћу је чујии,
Нејо неће ово наше бијии.
А ако му Бој сачува љаву,
Он је срећа овоја народа,
Он је рођен да довијек живи.*

Тај необични младић жива духа и ретке физичке лепоте, за главу виши од највишег Црногорца, нашао се пред мртвим телом Петра I, које је, сасушено постом, бригама и мукама, већ тада личило на свештене мошти. У то сиво октобарско јутро, са сивим стенама и сивим небом као позадином, оцртавао се у једном призору пуном горштакче простоте и свечане величине, као у некој симболичној радњи, будући живот Рада Томова. Острошки архимандрит Јосиф закалуђерио је ту на лицу места младога Рада, у присуству 60 свештеника, „обукавши га у црне мантије преминулог митрополита и давши му у калуђерству име Петар“. Тада „пред свијем народом први приступи младоме господару стари острошки архимандрит и пољуби га у руку, а за њим сви остали главари“. Народ је непрестано клицао и пуцао из пушака.

Од тога тренутка у томе премладом кнезу, који ће се убрзо показати као богодан песник и уман владалац, одиграваће се низ трагичних сукоба који ће огорчати и прекинути његов живот, али изоштрити његову мисао и подићи његов дух до висина до којих се издижу само највиши и најбољи духови света.

Као на некој модерној позорници, у Његошу почињу да се одигравају истовремено и упоредо неколико трагичних сукоба које му доноси његов троструки позив: владике, владоца и песника. Сваки од та три позива носио је у себи своје тешкоће, а сва три су се опет међусобно сударала и кршила и стварала тако нове противречности и сукобе у унутарњем и спољњем животу Његошевом.

„Кроз четири и по вијека, од како богomoљци управљаху Црном Гором, не би још ни једног владике да је тако млад и неспреман примио двије највише и највеће дужности у своје руке“, каже Медаковић, као да најављује почетак владалачке драме Његошеве. *Incipit tragoedia!*

А како је изгледала та Црна Гора са својим строгим поднебљем и својим горштаким, убогим и самовољним становништвом у тренутку кад је пала на савест и одговорност младога кнеза? Нићифор Дучић каже: „Каквог утврђеног државног уређења није постојало, нити се плаћала дација све до владике Петра II (1831. године). Приликом међусобица у племенима владике су мириле завађене стране, а приликом сукоба са непријатељем окупљали су их и обједињавали за одбрану заједничке домовине. То је све што су могли митрополити чињети у самовољном народу утицајем свога ауторитета или клетвом.“

Млади владалац морао је дакле почети из основа рад на формирању државе, на стварању њених најелементарнијих органа.

Иако млад и неспреман, Његош је приступио позиву који му је судбина наметнула. Неблагодарне и тешке послове око увођења прве управе, побирања прве порезе, оснивања школе и штампарије, он је изводио са енергијом и обазривошћу која је изненадила и пријатеље и противнике. Али, ту је неминовно морао ударити и на прве тешкоће и прва разочарења. По једном предању, на њега су пуцали у неким племенима кад је одлазио међу њих ради увођења порезе. Тадашњи црногорски главари, по речима Томановићевим, „нијесу имали појма о јединству државном, осим на бојном пољу и у цркви“. Отуд су сва Његошева настојања да централише и уреди раштркана племена наилазила на отпор „кад јавни, кад потајни, ал трајни“. Али и Његош се бори за оно што мисли да је право и корисно по земљу. Он проклиње великом клетвом црквеном непокорна братства, прети, обећава. Упада међу закрвљена братства и својим рукама и грудима их раставља. Кад не може друкчије, он стреља

без милосрђа криве и сумњиве, као што је стрељао сенаторе Тодора Мушкина и браћу му. Његове посланице племенима звуче трагично, нотом великог бола и разочарења. Тако једнима пише: „Али за ту моју љубав коју к вама имах, ја дочеках сваку бруку и неблагодарност.“

Одраз тих мука и разочарења владичиних види се јасно у његовом песничком делу, нарочито у Шћепану Малом и Горском вијенцу. Отуд његово горко сазнање изражено у стиху:

Рођени смо у бесудну земљу,

и његово директно апострофирање народа:

Тешко оном ко о вама брижи.

Карактеристичан је један дијалог између Његоша и његовог секретара Медаковића. Његош: „Познајеш ли ти ове Црногорце?“ Медаковић: „Мислим да у неколико познајем.“ Његош: „Не познајеш ваистину! Ето сам Црногорац, родио сам се и одрастао међу њима и господар сам им, па их још не познајем.“

Под теретом владалачких дужности, схваћених дубоко озбиљно и криво строго, у сукобима са људима и њиховим страстима, бедама и пороцима, почео је да се формира и јавља онај Његошев песимистички поглед на „вријеме земно и судбину људску“, који ће тешкоће са спољним непријатељем и борбе са самим собом потенцирати до максимума познатих места из Луче микрокозма и Горског вијенца. Његова висока мисао и велика осетљивост, у судару са стварношћу, почеле су из тих судара да стварају општу слику света и човекове судбине у њему. Неколико година испуњених новим искуствима, сумњама и разочарењима са својима и са туђином, повећаће онај агностицизам који је Његош признао у конкретној и анегдотичној форми секретару Медаковићу, позледиће га као рану и проширити на све људе уопште:

С њачке сваке њоледај човјека!

Како хоћеш суди о човјеку!

Тајна чојку човјек је највиша!

Тако док у потпуном неразумевању већ зрео песник не стане пред тајном човека и природе, са јединим мрачним стихом:

Овога су у јробу кључеви.

Спољни односи убоге и јуначке Црне Горе о којој Његош мора да „брижи“ нису ништа мање мучни и замршени. Тежина завета који лежи на овој „жижи српства“ и сувише је велика. Црна Гора под њом крвари, али њен владика је онај коме она подгриза здравље и поткрада сан и „прси му у тартар претвара“. Као и код унутрашњег уређења, све треба радити из почетка, и за све недостају средства и услови. Велика заштитница Русија велика је помоћ, велика нада, али и велика мука. Петроград је далеко, руска политика свеобимна, а Црна Гора и њени животни интереси, као што је природно, само један невидљиво ситан сектор те велике руске политике. Интриге су честе и неразумевања сваке врсте могућна. Ако је веровати Матији Бану, Његош му је у тренутку огорчења рекао једном: „Ја господар Црне Горе прави сам роб петроградских ћуди.“ – Неспоразуми и трвења без престанка са Аустријом, неспоразуми и са кнезом Милошем поред свих добрих жеља и настојања са обе стране. Али главна мука и најтежа борба Његошева, то је Турска. Косовски завет од којег се живи, којим се дише и мисли, ту је непосредно у питању.

Један француски памфлетиста рекао је једном приликом: „Енглеска је Европи оно што је сотона човечанству.“ То је за француског писца била једна „boutade“, тренутна досетка у прегрејаности полемике. Али за Његоша је велико и моћно Османлијско царство било уистини лицење пакла на земљи, оваплоћен принцип Зла са којим му дужност налаже борити се без колебања и помирења, па и без икакве наде на победу. Та борба се води под јединственом, очајничком девизом која личи на апсурд а која је у ствари животна истина сама:

Нека буде шћо бијши не може!

Нигде у поезији света ни у судбини народа нисам нашао страшније лозинке. Али без тог самоубилачког апсурда, без тога, да се

парадоксално изразимо, позитивног ниҳилизма, без тога упорног негирања стварности и очевидности, не би била могућа ни акција, ни сама мисао о акцији против зла. И у томе је Његош потпуно израз нашег основног и најдубљег колективног осећања, јер под том девизом, свесно или несвесно, вођене су све наше борбе за ослобођење, од Карађорђа па до најновијих времена.

Као борба на сликама старих мајстора, где се изнад битке двеју земаљских армија виде у облацима две небеске војске како упоредо ратују међу собом, и ова највећа Његошева борба одиграва се истовремено на два плана, на физичком и на духовном, на небеском и на земном. Јер заветна борба против Османлијског царства биће предмет Његошевог главног песничког дела и у исто време највећа брига његове политичке и војне делатности. „Сам сам и мученик на овим стјенама, као Прометеј на Кавказу“, говорио је Његош често, и упоређујући се са Прометејем, он је одмах додавао да је Турско царство јастреб који му прикованом нагриза утробу.

То није био само сукоб двеју вера, нација и раса, то је био судар двеју стихија, Истока и Запада, а судбина је наша хтела да се та борба углавном одигра на нашим територијама и да преполови и подвоји нашу националну целину својим крвавим зидом. У ту борбу стихија били смо завитлани и бачени сви, и на којој се ко страни задесио, на тој се и борио, са истим смислом, истим јунаштвом и истом вером у праведност своје ствари.

Тако је трагика те борбе била пооштрена и увећана неминовним братоубилачким сукобима које нам је често наметала наша тешка историја. Трагика та била је за Његоша утолико већа што је он са своје висине, као сви велики и светлоносни духови наше историје, обухватао погледом увек тоталитет наше нације, без разлике на веру и племе.

У једном смелом и пророчанском писму које је упутио скадарском везиру, нашем земљаку Османпаши, родом из босанског Скопља, садржано је Његошево гледиште на ову борбу. Вреди цитирати у целости то мало познато писмо, јер се у њему, иза фасаде од динарске реторике и облигатног црногорског патоса, крије велика и трагична истина наше историје и одражава косовска концепција Његошевог позива.

Владика пише везиру:

„Дошло ми је до руке твоје писмо од 17. септембра о.г. у којему неке ствари смијешно напомињеш. Прво, што кажеш, да оперемо своја срца, па да учинимо сваки лијепи начин и слогу на наше границе: које је срце за људе, оно је вазда чисто и опрато, а с нељудима принуђен је човјек да се нељудски влада, јер иначе не може све да би хтио. Што се хвалиш, да имаш код мене пријатеља, који ти доказују моје намјереније, добро кад их имаш – мени их не казуј, да од мене не пострадају. Ову и другу овакву ствар ти можеш казати онијема, који свијет кроз чибук гледају, а не мени, – моје је намјереније јавно и чисто, и кога и како ваља пазити онако са мношћом и у сусједству и да живује. – Ти говориш, да ја све нешто тражим: а што би ја тражио: и с киме ћу га тражити? Кад је Бајазит (Илдерић названи) Босну покорио, и кад су дивље азијатске орде наше малено но јуначко царство разрушиле, онда су моји предци и још неке одабране фамилије, које нијесу ту погинуле од Турака, оставили своје отачаство и у овим горама утекли. Ја сам инокосан, ја сам сирак – помисли: ће су ми браћа славни и гласовити кнезови и војводе нашега царства, ће је Црнојевић (Бушатлија), ће је Обрен Кнежевић (Махмут Беговић), ће је Кулиновић? ће је Скопљак? ће је Видајић? ће је Филиповић? ће је Градашчевић? ће је Сточевић? ће је Љубовић? па ће су многи остали? Камо господа и цвијет нашега народа? да своје отачаство и своју славу заједно потражимо! Да смо сви на једно, онда би ја с њима нешто велико потражио. – Бог сам знаде када ће се они своје славе споменути и до када ће се ова моја браћа од своје рођене браће туђити и називати се азијатима и до када ће за туђу корист работати, не сјећајући се себе ни својега. Од онога несрећнога дана, од како је азијатин наше царство разгњавио, са ким се ова шака горштака за обште поштење и име нашега народа бори? Све са својом рођеном браћом изтурченом: брат брата бије, брат брата сијече – развалине су нашега царства у нашу крв огрезле – ево наше обште несреће! Ова је несрећа и обшта вражда братска више но сила туђа учинила, те је наше јуначко племе постало туђим надничаром и служитељима, као што си и ти туђи надничар. Кукавну је Црну Гору овај разур нашега народа готово удавио, но и опоштио; ово је учинило, те је данас Црна

Гора и биће довијек алмаз у витешку круну. Ја бих радије но ишта на свијету видјети слогу међу браћом у којима једна крв кипи, и коју је једно млијеко одојило и једна колијевка одњихала; што се пак мене тиче самога и ове шаке народа, ја поштења више ни мало не желим, но га имамо пред великијем и опамећенијем свијетом; но се нешто друго жели јербо је крвава рана и голо поштење. Ја бих рад да сам се мало доцније родио, јер бих видио своју браћу, ће су себе и својијех споменули и јавно пред свијетом казали, да су они достојни прауници и потомци старије витезова нашега народа. Када се ова света ријеч изговори, благо цијеломе нашем племену, онда ће име црногорско, босанско и прочи витезова србскога народа како свети талисман чествовати и у њедрима носити. – Ја чујем, да ти Црногорце хајдуцима називаш; то име нимало срамно није; хајдук значи Chevalier, Ritter, на примјер: кавалијери су ови хајдуци: Марко Краљевић, Реља Омучевић, Гергелез Алија, Тале Орашанин, Скендербег, Стојан Јанковић, Илија Смиљанић, Бајо Пивљанин, Карађорђе, војвода Вељко Петровић, – ово су само неки од нашега народа, који нијесу данас у животу. Истина да су неки Црногорци убиваоци, грабитељи и мамитељи, али их необузdana и дивља сила турска нагони, па и јуначка невоља. – Помисли, мој драги земљаче! Оволико народа сабило се у овим горама, готово од свуда затворен! Кад је година неколико родна, може се прилично проћи, али кад дође година, као што је лањска била, жива мука од њих бива. Ја сам лани неколико мјесеца мака у Беч и у Млетке, навластито за то, да ову муку очима не гледам; а друго: ја сам срца жалостива па би све своје разурио, а свакако мало ми је шта и остало. Када са мношћом говориш, како мој брат бошњак, ја сам твој брат, твој пријатељ; али кад говориш ка' Турчин, како азијатин, како непријатељ нашега племена и имена, мене је то противно и свакоме би благородно мислећем чоек противно било; а знам, ти ћеш рећи, кад ово моје писмо видиш: шта овај чоек којешта пише и снијева; али се наддам, да ће наши потомци, кад било да било, дати достојну цијену отачаствољубивим мислима у писму владичину, на кога се данас виче са сваке стране како на бијелу врану.“

Тако је Његош видео себе и своје као свет осуђен на непоштедну и безизгледну борбу „са својим и са туђином“.

Али та борба, коју му је као примарну дужност налагала челична схема косовске мисли и која је за обичног Црногорца била разумљива и проста као и живот сам, била је за благородну душу Његошеву извор нових и великих патња. Он је духом генија, какав је несумњиво био, обухваћао не само „земаљски сајам несмислени“, него све видимо и невидимо, проничући у тајну постанка и смисао света и судбине свих створења. Он је за најситније створење као и за најудаљенију планету био везан чврстом везом „свете симпатије“, која у ствари и држи васиону и равнотежу у њој. Он је историју васионе волео да замишља као трајну борбу светлости и мрака, у којој Бог, тј. светлост, непрестано побеђује и напредује, док једном не дође час кад ће мрака потпуно нестати, кад ће све, све без изузетка, бити светлосно и срећно једном заувек.

*Таг ће ойшїи їворац їочинуїи
И свој светиї заветї исїуниїи,
Таг ће мири и їросїјори сїрашњи
Слаїкоїласном їрмїетї хармонијом
Вјечне среће и вјечне љубави.*

(Карактеристика је свих великих духова да бар једним делом свога духа и бар у једном делу свога живота неминовно просањају сан о васиони као хармонији и судбини света као великој драми на чијој нас крајњој тачки поздравља потпуно блаженство. „Am Ende winkt vollkommene Seligkeit“ [Keyserling].)

Његошев сан о хармонији разбија се и ломи брутално у сусрету са Злом, а оличење зла у свету то је велико источно царство.

*Зла на свијетїу видїјех сваколика.
.....
Са најїорим хоћу да се борим.*

Живот је и за њега, као за старе Германе, једино и искључиво рат, „aut belli praeparatio, aut infida pax“. И ту одједанпут уместо васионом хармонијом његова песма „пропоје од ужаса“, снивана хармонија претвара се у паклену неслогу и борбу у којој треба бити на правој страни.

Ту је друго лице Његошево. Његош борац не зна за сажаљење, нити га тражи нити га даје. Ту је и трагика његовог историјског позива. Он који је „мишљу лећео“ међу планетама и световима, освајајући пределе које смртан ум не може да докучи и одгонетајући оно што ће за милионе остати вечита тајна, ту је одједном заплетен у замршен и крвав сукоб на тврдој земљи, под страшним приликама. А бори се за убоге испаше и рудине на западној или за два пуста острва у блатном језеру на источној граници. Та борба за два гола острва Врањину и Лесандру, на којима готово и нема ничег до једног крста и једне лумбарде, карактеристична је по своме упорству и по својој безизгледности, и стоји као симбол. Она испуњава велики део његове дипломатске и војне активности. (Његош је ишао лично на Корчулу да преговара са бродоградиоцима за набавку лађа на којима је мислио да осваја два острва, али је Аустрија осујетила посао.)

И како све код њега чудесном брзином прелази са оног вишег плана на нижи и са нижег на виши, као што често у његовој званичној преписци сретамо рефлексе његових главних мисаоних преокупација, тако исто у његовим песничким продуктима чисте мисли као да се јављају мрачни одједи његових земаљских брига и борби. – И кад у песми Црногорац Богу читамо стихове

*Наїоне ме найријед їливайї,
Но како ћу водом ходиїи
Кад у руке весла немам,
Већ сам дужан сїїојайї їїужан
У смрїноме чамцу малом.*

Ми поред алегорије о духовној муци на океану живота не можемо да не осетимо призивак Његошеве бриге за два острва Врањину и Лесандру, која су му отета издајством и невером, а која због неимања лађа није никад успео да поврати.

Та Његошева преокупација, та опсесија готово о борби са османлијском силом, која је постала његова судбина, продире у Његошев стих и то не само онај из Горског вијенца, који је сав пун ње, него и онај најличнији. Гледајући се у венецијанском огледалу са оквиром од

мајсторски сликаног цвећа и посматрајући свој пркосни црни дрк, Његош је говорио полугласно:

*Црни дрче њега ћеши окајати
Дал' у Мосџар или у Травнику?*

У том западњачком огледалу, створеном за раскош, радост и сујету, уместо свега тога Његош је угледао, као у грозној визији, везирски колац и страшне ченгеле на травничком граду и своју младу владичанску главу, одсечену и изложену подсмеху и сраму, исто онако као што су он и његови излагали уз радосно пушкарање противничке главе на цетињској кули више манастира. Нема сумње да се трагично огледао онај ко се тако огледао.

Ту додирујемо непосредно трагичну двогубост која је разапињала Његоша и коју је он морао осећати у пуној мери, кад је рекао: „Ја сам варвар међу кнезовима и кнез међу варварима.“ То је значило имати два живота а не моћи право ни потпуно живети ниједан. Имати две опречне егзистенције које заједно сачињавају једну једину бескрајну муку.

Ми смо већ рекли да су облици Његошеве трагике многоструки, иако сви никли из истог косовског корена. У његовој акцији, као у његовом духовном доживљавању и као и у личном животу самом, свуда је косовска мисао урезала свој тајанствени знак, тражећи жртву, али и доносећи решење. Под каквим је приликама настало по вредности огромно песничко дело Његошево? И какво је оно само са тачке која нас овде интересује? – Владичин секретар Медаковић прича у својим успоменама да Његош док је радио Лучу микрокозма „За шест нећеља не пушташе никога к себи“ и одмах додаје: „Он бјеше удубљен у своју поезију и радо читаше све оне пјесме, које имаху узвишеног поетичког полета. За земаљске послове, нити за његове Црногорце, а и за саму цркву није ово било пробитачно. Да се владика није толико бавио пјесништвом, он би још више добра урадио за Црногорце. То му је сметало те није довршио ни Законик на којем је радио дуље времена.“

Убоги овај секретар, он је очевидно израз мишљења добронамерних савременика! На то Његош одговара у Лучи микрокозма:

*Све дивоше неба и небесах,
Све што цвјетиа лучам свешињенијем,
Мирови ли ал' умови били,
Све њрелесџи смрџне и бесмрџне –
Што је скуџа ово свеколико
До оџишеџа оца џоезија?*

За њега је дакле и Бог сам

Творишељном зањати џоезијом.

Да би неспоразум био већи, Његошев биограф Ровињски каже: „Напротив, он је писао врло мало, будући непрестано заузет пословима народним.“ – Тако је у очима једних Његош радио сувише на поезији, занемарујући државне послове, а у очима других занемаривао поезију због државних брига. Што је најгоре, и једни и други имају право. Јер, Његош је и у овом као у свему осталом био разапет између две тешко помирљиве супротности које је требало мирити жртвом и одрицањем.

Какво је књижевно дело које је настало под тим погодбама?

Говорећи о Горском вијенцу као о једној од три наше највеће вредности, Бранко Лазаревић је добро уочио да Његош „није могао, сем у неколико случајева са владиком Данилом и Игуманом Стефаном, да замахне потпуно својим крилима и пусти цео свој геније у акцију“. „Кад год би се“, каже Лазаревић, „врло високо успео, градиво и догађај опомињали су га да мора да се спушта, и та борба између његова духа и његових филозофско етичких визија, с једне стране, и градива и догађаја који га спутавају и везују за терен и акцију на њему, са друге стране, осећа се: понекад се нескладно сажимају а понекад се чак и сударају, са јасним белегама на месту судара.“

Још један трибут косовској мисли.

Уосталом, Горски вијенац као и Шћепан Мали искључиво су и постављени у службу косовске мисли. Па и сама Луча микрокозма, иако сва од метафизичких преокупација, није без везе са њоме преко подсвесних алузија и аналогича. Са својом борбом, и то ратничком борбом, између зла и добра, са привременим човековим ропством злу и

неправди, са неугаслом мисли о ранијем светлом царству и најпосле са надом и вером у избављење, долази нам понекад, док је читамо, као прототип косовске судбине Његошеве. Уистини Његош и за трагедију Адамову и за полом српског народа на Косову употребљава једну исту реч „паденије царства“.

У Његошевом књижевном делу, фатални знак косовске судбине свуда је присутан, и онда кад песник не говори о њему, јер њиме је условљено цело поетско дело Његошево. У Његошевој поезији све је хијератички круто и право, упрошћено и сажето до нејасности, везано тврдо у један грчевит узао; све уташено, без другог сјаја осим унутарњег. Јер овде је преко свега прешао дах косовске мисли који је без милосрђа сажегао све оно што не „служи чести, ни имену“, а окаменио све оно што им служи да би вечито стајало тако и служило им. То је поезија висинског ваздуха и великих, слободних перспектива, са онолико украса само колико је могло да буде донесено у један збег. Све што није могло стати у арку спаса после косовског потопа, све је одбачено. Отуд у том делу недостају читави комплекси осећања. Али отуд је и све оно што је у њему садржано развијено до једног интензитета и распаљено до једног жара каквих је мало у светској књижевности. Као уметник, Његош је највећи у тим хијератичким сценама и инвокацијама, кад је најближи колективном удесу, као што је ова слика ратника пре доја, пуна паганске величине, из Шћепана Малог:

*Клањају се младу сунцу, дв'је ѿисуће виѿезовах,
Цјеливају майѿер земљу, да им ѿокој ѿиѿи даде.*

.....
Молиѿву им сунце ѿрими, земља славан ѿроб обећа.

Такво је књижевно дело тражила његова основна мисао од њега: чисто небеско сунце, тврда земља којој смо дужни све, а између тога двога људи витезови који иду ка гробу, ка славном гробу, као јединој жељи и највећој срећи. Све што је у Његошевом делу испод тога или изнад тога дато је само као резултат тешке борбе и болног отимања.

Није друкчије било ни на осталим подручјима на која нам остаје да бацимо поглед. Свуда ћемо се срести са том истом мисли као живом силом и главним регулатором.

Познато је да се Његош није осећао позваним за свештено звање које му је судбина донела са осталим великим и тешким даровима. Слободан дух, коме је хипокризија непозната, он је искрено показивао ту своју склоност ка световном начину и животу. Та његова склоност била је за живота предмет напада на владику, а после смрти предмет погрешних коментара. Приговарало му се што не чинодејствује, што се одева као и остали Црногорци, што рукополаже неспремне попове итд. С друге стране, професори и књишки људи са краја прошлог и почетка овог столећа хтели су често да од Његоша направе неког либералног борца по моделу XIX века. Нетачно је у основи оно што каже Решетар: „Владика је у вјечитој борби међу знањем и вјеровањем одлучно нагињао на страну знања.“ Николај Велимировић, у својој књизи о Његошу, утврдио је са великом слободом духа и завидном ерудицијом сложеност мисаоног света Његошевог, и он је несумњиво ближе истини кад каже да је Његошево гледање на свет и живот било, поред свега, „христолико“.

Његош сам је, каже се, једном приликом рекао дивну реч о томе. Кад су му говорили да му се замера што је више човек него владика, он је одговорио: „Лакше је бити владика него човјек.“ С друге стране, у целој нашој књижевности ми немамо поезије која би била ближе Богу и која би то била на узвишенији начин. То је за нас доста, јер то је све.

Него, друго је било у питању. Реч познатог француског моралисте Риварола: „Држава је лађа чије котве почивају у небесима“, могла би се у пуној мери применити на Црну Гору Његошевог времена. Теократска владавина нарочитог типа одговарала је несумњиво најбоље тадашњем стању Црне Горе. И ту као и у свему другом требало је „служити чести и имену“. Требало је бити владика, као што је требало ратовати, као што је требало судити народу и снабдевати га житом и прахом и оловом и чувати га од штетних утицаја са стране, да се народ не поколеба, не изневери и не „потвори“. А за личне склоности и предилекције није било места ни времена, ни оправдања.

Наивни и строги Медаковић у својим сећањима даје нам кључ за такво схватање. Он каже: „Владика се налазаше у одвећ тешкијем околностима, па се опет мораше покорити судбини, јер се и он обзираше на свој прости, али одвећ хитри народ, те се окрене и он придржавати

се онога што сав народ почитује, уважава и зашто залаже све па и сам живот свој.“ На другом месту он је још јаснији: „Владика је био како и остали људи али се осврташе на свој образ и на положај, па се чуваше од свега што не доликује не само њему него ни другоме саобразном Црногорцу.“

Уколико је и ту требало савладавати се и одрицати, то је било само једно прегарање више.

Једини свој покушај љубавне поезије Његош је спалио сам. Узалуд је његов ађутант тражио да му да ту песму, да је препише. Његош је одбио речима: „А како би то изгледало: Владика па пише пјесму о љубави? Не дам!“

И та убога, несуђена радост спаљена је на истом олтару на коме су принесене толике жртве.

Гете који се родио под другом звездом и живео под сасвим другим приликама, али који је такође познао и целог живота решавао проблем: како да се измире два непомирљива света, свет мисли и свет акције, дао је песнику ово коначно одређење: „Нећеш увек остати усамљен, израдићеш себе за друштво, и поступати исто као што други поступа.“

Између Гетеовог: „... и поступати исто као што други поступа“ и Медаковићевог припростог „те се окрене и он придржавати се онога што сав народ почитује“ нема никакве разлике. То је вечни и једини прави процес мирења виших духова са светом и животом, преко бола, преко жртава и личних одрицања.

Трагедија чији ток пратимо има своје тренутке помрачења и њен јунак своје тренутке слабости.

Говорећи о Христовој драми и молитви у врту Гетсеманском: „откљони од мене ову чашу“, један руски филозоф каже: „Без овог тренутка слабости подвиг не би био потпун.“

Гледајући стално пред собом камен својих брда и још вишу и тврђу муку завета који лежи на тој земљи и „страшном племену“, уморан од земље и жељан неба, и Његош ће као човек који се гуши, завапити своју молбу:

*Пусијише ме да виђу небеса
Која сће ми собом засиуиуили!*

Он ће Медаковићу казати: „Дао бих све што имам, само да ми је обријати ову браду.“ Код њега ће се кроз сумње и невоље стално јављати мисао о бежању главом преко света од те чаше која нам изгледа као „редна чаша“, од Сократовог отрова, преко Гетсеманског врта до црногорских брда, и све тако „редом по јунацима“, до унедоглед. Најближима је владика говорио: „Вала ми се све дојадило и најрадије би, да ми је куд гођ поћ на чесов остров, ће нигђе никог нема, па да тамо мирно живим.“ Болна жеља и неостварив сан, али он ће се враћати још често. Ненадовићу он ће признати: „Много сам пута помишљао: да зажмурим па да оставим Европу и одем у Америку и да ништа више не читам о Европи.“ Већ смртно болестан, он ће рећи Матији Бану: „Немојте се зачудити ако чујете да сам се навезао на Атлантски океан и да пловим за Њујорк.“ Али за овакве духове нема острва одмора ни лађе која би их на њ превезла. Изводећи велика дела својом најскупљом крви, они су осуђени да сањају о острвима мира и одмора, као што безбројни мали људи у свом миру сањају о извођењу великих дела.

Ти и слични тренуци људске слабости, ти уплашени и жални погледи уназад жртве коју одводе, то узалудно, кратко и невољно отимање од своје неумитне судбине и свог правог позива, то једва приметно дрхтање на путу ка узвишењу, све то не слаби и не квари хармонични лик Његошев. Напротив, све су то, као крвави зној и вапај гетсемански, несумњиви знакови божијих изабраника. Без тога, заиста, подвиг не би био потпун.

У ствари, о бежању не може бити речи. Као у визији Свете Катарине, и код њега је „један крст пред нама а други за нама, тако да не можемо побећи“. Тражећи излаз из противречности и сукоба у себи и око себе, Његош га налази у измирењу са животом и позивом који му је живот одредио. Не у једном пасивном, слабићком мирењу, него у свесном, вољном примању живота као борбе и жртве:

*Крсти носиии нама је суђено
Сирашне борбе са својим и с њуђином.*

Излаз је нађен. Трагедија, завршиће се као свака трагедија: пропаћу главног јунака и, доцније, победом његове мисли.

Наше се набрајање примиче крају. Не стога што је могућност сукоба исцрпљена, него јер се живот главног јунака нагло крати. „Кога богови воле, тај млад умре.“

Година 1848, немирна и пуна претња и обећања, означава место прелома у Његошевој драми. Узбуђен догађајима у Аустрији и понесен варљивом надом на блиско остварење животног сна, он ће још једном покушати да искористи догађаје. Он пише Јелачићу позната писма, упућује штампане прогласе на Далматинце, обраћа се Петрограду и Београду. Све су то пламсаји кандила које се гаси.

Његошу је 37 година. За њим је осамнаест година владавине под околностима које смо видели. Луча микрокозма и Горски вијенац су штампани у последње три године. Шћепан Мали је написан. Стихови су пресахнули. Догађаји слагали.

Ту је предах за последњи чин. Црногорски историчар Његошев ову последњу главу отвара речима: „Почиње болијест Петра другога и конач живота његовог приближава се.“ *Incipit finis!*

Болест која се јавила ненадно и погоршавала нагло одвешће Његоша у последње две године живота два пута у Италију. Кад се после првог, кратког пута до Падове владика вратио на Цетиње, Гагић, руски консуларни агент из Котора, извештава руску владу да су лекари нашли да владика има неизлечиву туберкулозу и наредили му, каже Гагић, „да не употребљава никаквије лекарија, него да се поврати у Црну Гору и да се ту користије отачаственим ваздухом, при најстрожијем уздржавању од јела, пића и свакијех труднијех занимања умнијех, да колико се може продужи свој живот“.

Као одговор на сувоћу и несвесну иронију овог бирократског извештаја треба цитирати бар нешто из необичног писма које је Његош у то време писао са Цетиња которском лекару Маринковићу са којим га је везало присно духовно пријатељство:

„Моја је идеја – каже Његош – међу небесима и гробницом смјело лећела и ја сам смрт овако разумјео: Или је тихи вјечни сан који сам боравио пређе рођења, или лако путовање из свијета у свијет и причислење бесмртном лику, и вјечито блаженство...“

То су била „умна заниманија“ мало виша него што је консул Гагић могао да схвати. Ту чудну дилему пред којом Његош стоји ведар и „све-му наредан“ као пред божијом вољом, чија је „дјела трудно испитати“,

наћи ћемо поновљену у његовом тестаменту, толико је она обузимала његов дух до последњег тренутка. У томе је Његош сличан духовима из времена ренесансе који су у свој тестамент уносили своје мисаоне недоумице и преокупације и још у тестаменту препоручивали Богу „свој дух или душу“ („*animum meum seu animam*“).

Друго путовање Његошево у Италију, које се претворило у више-месечни боравак у Неапољу, остало нам је описано у писмима Љубе Ненадовића. Простодушна али топла и верна проза овог Његошевог Екермана представља данас једно благо наше књижевности, јер је у њој сачуван најлепши лик нашег највећег песника, за време док је „суморан као Бајрон“ пролазио Италијом.

Његош кога је смрт већ обележила видео је уметност и лепоту земаља благога неба. Њему лично ништа од свега тога није могло бити посве ново и страно, јер изнад свих времена, граница и даљина траје одувек непрестан збор духова. Пред Рафаеловом сликом Христа, каже Ненадовић, „Владика је сео на столицу и тридесет минута гледао је непрестано у божанско лице Христово.“ Једно слеподне испео се, онако болестан, са пратњом на врх Колосеума, и ту их задржао „док нису испратили сунце и дочекали звезде“.

Али и овога пута, загледан у „просвјештени свијет“, Његош је морао, као некад у венецијанском огледалу, да сагледа углавном само једно: као авет иза своје осуђене главе своју црногорску муку и бригу и целу нашу трагику балканску. Кад му је у Неапољу дошао Ненадовић први пут, он га је надовезујући вероватно на своје самотничке мисли, уместо поздрава дочекао гласним, готово гневним речима: „Ала се ми Словени наробовасмо!“ Најчешће, он је ишао по улицама, црквама и музејима као одсутан, „претурајући неке јаде по памети“ и одбијајући да слуша калуђере и чичероне. У његовим шкртим речима избијала је права преокупација. Кад су посетили спиљу у којој је по традицији живела митолошка пророчица Сибила, владика је одједном рекао Ненадовићу: „Штета што је сада нема да нам каже, хоће ли Омерпаша кад сатре Босну заиста ударити на Црну Гору.“

И овде се показало да је косовска мисао свуда, јер је он са собом носи, у очима којима гледа свет. И овде се видело

Да вишеза усшојце њраически конач њраиши.

Кад се исте године под јесен вратио у Црну Гору, то је било зато да у њој умре. „Честа љутња и вјечито незадовољство прекратише му живот“, писао је тада један савременик. Али тај Његош који се враћао у своја брда био је већ очишћен као жртва. Још много пре новембарског дана који ће га избрисати између живих, све је пребољено и прегорено. Сумња је распршена, лепота покопана, сујета угашена, лични болови заборављени. Све је принесено на „олтар прави, на камен крвави“, крвав косовском крвљу, и ту спаљено на огњу из којег се рађају дела песника и хероја.

Кад га је мало времена пре тога видео Матија Бан, Његош му је рекао: „Пријатељу мој, душа ми убија тијело“, и у страху да је све што је урадио малено према завету који лежи на њему, он је додао: „Сјети ме се ђегођ кад ме већ не буде и нека потомство дозна бар за наше намјере, кад му дјела не могох оставити.“

Те јесени на Цетињу је лежао смртно болестан владика, а у руском консулату био је похрањен његов тестамент, сам за себе једно јединствено дело, као круна Његошевог живота и стварања. Ево шта је писало у првом делу тога тестаента:

„Слава тебје показавшему нам свјет! Хвала ти господи јер си ме на бријегу једног твојега свијета, дивног сунца благоволио напојити. Хвала ти господи, јер си ме на земљи над милионима и душом и тијелом украсио, колико ме је од мога ђетињства твоје непостиживо величанство топило у химне, у химне божанствене радости, удивљења и велељепоте твоје, толико сам бједну судбину људску са ужасом разматрао и оплакивао. Твоје је слово све из ништа створило, твоје је закону све покорно. Човијек је смртан и мора умријети. Ја са надежом ступам твојему светилишту, божанственом, којега сам свијетлу сенку назро јоште с бријега, којега су моји смртни кораци мјерили. Ја на твој позив смирено идем, или под твојим ликом да вјечни сан боравим или у хорове бесмртне да те вјечно славим.“

И ту, наједном, као да се глас хармоније сфера нагло прелама у глас наше земље: у тестаменту почиње говор о цифрама, о државном новцу који оставља, и препоруке и клетве да се тим новцем право и паметно рукује и црногорска сиротиња храни и од зла брани; да се тако очува и не изневери косовска мисао.

Дакле увек до последњег тренутка и последњег акта воље, то исто дејство које га је, као што смо видели, пратило кроз цео живот. Увек, као на сликама старих мајстора, једна битка се бије на земљи а друга, упоредо, на небесима. Дошао је дан владичине смрти. Био је опет сив јесенски дан, са истим оним декором, био је 18. октобар по старом, Лучиндан, око 10 часова пре подне, дакле исти дан и исти сат кад је пре двадесет и једну годину на истом месту, над мртвим Петром I, млади Раде Томов закалуђерен и проглашен за поглавара земље. Окупљена родбина и главари су тихо сузили. Владика је, као какав древни првосвештеник, благословио још једном земљу и народ и препоручио старешинама да „сиротињи чине правду“. И рекавши то, каже његов историк, „одмах простре се на страмац свога стрица св. Петра и испусти дух“.

Чудесном и прецизном геометријом судбине, трагични круг завршио се у тачки са које је кренуо. Видели сте, у овом кругу, као на Косову самом,

*Све је светио и честийио било
И миломе Боју ђрисџујачно.*

(1935)

ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ

Историјско догађаје при свршетку XVII вијека

ПОСВЕТА ПРАХУ ОЦА СРБИЈЕ

Нек се овај вијек горди над свијема вјековима,
он ће ера бити страшна људскијема кољенима.
У њ се осам близанацах у један мах изњихаше
из колевке Белонине, и на земљи показаше:
Наполеон, Карло, Блихер, кнез Велингтон и Суворов. 5
Карађорђе, бич тирјанах, и Шварценберг и Кутузов.
Ареи је, страва земна, славом бојном њих опио
и земљу им за поприште, да се боре, назначио.
Из грмена великога лафу изаћ трудно није,
у великим народима генију се гњездо вије: 10
овде му је поготову материјал к славном дјелу
и тријумфа дични в'јенац, да му краси главу смјелу.
Ал' хероју тополскоме, Карађорђу бесмртноме,
све препоне на пут бјеху, к циљу доспје великоме:
диже народ, крсти земљу, а варварске ланце сруши, 15
из мртвијех Срба дозва, дуну живот српској души.
Ево тајна бесмртника: даде Србу сталне груди;
од витештва одвикнута у њим лафска срца буди.
Фараона источнога пред Ђорђем се мрзну силе,
Ђорђем су се српске мишце са витештвом опојиле! 20
Од Ђорђа се Стамбол тресе, крвожедни отац куге,
сабљом му се Турци куну – клетве у њих нема друге.

.....

 Да, витеза сустопице трагически конач прати:
 твојој глави би суђено за в'јенац се свој продати!

.....

 Покољења дјела суде, што је чије дају свјема! 25
 На Борисе, Вукашине, општа грми анатема,
 гадно име Пизоново не см'је каљат мјесецослов,
 за Егиста управ сличи гром небесни, суд Орестов.

.....

 Над свијетлим твојим гробом злоба грдна бљува тмуше,
 ал' небесну силну зраку што ћ' угасит твоје душе? 30
 Плачне, грдне помрчине – могу л' оне свјетлост крити?
 Свјетлости се оне крију, оне ће је распалити.
 Плам ће, вјечно животворни, блистат Србу твоје зубље,
 све ће сјајни и чудесни у вјекове биват дубље.

.....

 Зна Душана родит Српка, зна дојити Обилиће, 35
 ал хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће,
 гле, Српкиње сада рађу... Благодеством Српство дише...
 Бјежи, грдна клетво, с рода – завјет Срби испунише!

У Бечу, на Ново љето 1847. года
Сочиниѝељ

Лица

Владика Данило	Вук Томановић
Игуман Стефан	Мнозина
Сердар Јанко Ђурашковић	Богдан Ђурашковић
Сердар Радоња	Вук Мићуновић
Сердар Вукота	Вук Мандушић
Сердар Иван Петровић	Вук Љешевоступац
Кнез Раде, брат владике Данила	Поп Мићо
Кнез Бајко	Сестра Батрићева
Кнез Роган	Хаџи-Али Медовић, кадија
Кнез Јанко	Скендер-ага
Кнез Никола	Мустај-кадија
Војвода Драшко	Арслан-ага Мухадиновић
Војвода Милија	Ферат, зачирски кавазбаша
Војвода Станко (Љуботињанин)	Риџал Осман
Војвода Батрић	Једна баба
Томаш Мартиновић	Вук Марковић, један Цуца, један војник, други војник,
Обрад	сват Црногорац, сват
Вук Раслапчевић	Турчин, ђаче, момче, ђаци.
Вукота Мрваљевић	

*Скуйшићина уочи Тројичина дне на Ловћену.
Глухо доба ноћи, свак сјава.*

ВЛАДИКА ДАНИЛО (*сам собом*)

Вићи врага су седам бињишах,
су два мача а су двије круне,
праунука Туркова с Кораном!
За њим јата проклетога кота,
да опусте земљу свуголику
ка скакавац што поља опустити!
Францускога да не би бријега,
аравијско море све потопа!
Сан паклени окруни Османа,
дарова му Луну ка јабуку.
Злога госта Европи Оркана!
Византија сада није друго
но прђија младе Теодоре;
звјезда је црне судбе над њом.
Палеолог позива Мурата
да закопа Грке са Србима.
Своју мисли Бранковић с Гертуком.
Мухамеде, то је за Гертуку!
Сјем Азије, ђе им је гњијездо,

5

10

15

вражје племе позоба народе – 20
 дан и народ, како ћуку тица:
 Мурат Српску, а Бајазит Босну,
 Мурат Епир, а Мухамед Грчку,
 два Селима Ципар и Африку.
 Сваки нешто, не остаде ништа; 25
 страшило је слушат што се ради!
 Мален свијет за адова жвала,
 ни најест га, камоли прејести!
 Јанко брани Владислава мртва;
 што га брани, кад га не одбрани? 30
 Скендербег је срца Обилића,
 ал' умрије тужним изгнаником. –
 А ја што ћу, али са киме ћу?
 Мало руках, малена и снага,
 једна сламка међу вихорове, 35
 сирак тужни без нигђе никога...
 Моје племе сном мртвијем спава,
 суза моја нема родитеља,
 нада мном је небо затворено,
 не прима ми плача ни молитве; 40
 у ад ми се свијет претворио,
 а сви људи паклени духови.
 Црни дане, а црна судбино!
 О кукавно Српство угашено,
 зла надживјех твоја сваколика, 45
 а с најгорим хоћу да се борим!
 Да, кад главу раздробиш тијелу,
 у мучењу издишу членови...
 Куго људска, да те Бог убије!
 Али ти је мало пò свијета 50
 те си својом злошћу отровала,
 но си отров адске своје душе
 и на овај камен избљувала?
 Мала ти је жертва сва Србија
 од Дунава до мора сињега? 55

На трон сједиш неправо узети,
 поносиш се скиптром крвавијем;
 хулиш Бога с светога олтара,
 мунар дуби на крст раздробљени! 60
 Али сјенку што му шће тровати
 те је у збјег собом унијеше
 међу горе за вјечну утјеху
 и за спомен рода јуначкога?
 Већ је у крв она прекупата
 стопут твоју, а стотину нашу! 65
 Виђи посла цара опакога,
 кога ђаво о свачему учи:
 „Црну Гору покорит не могу
 ма никако да је сасвим моја;
 с њима треба овако радити...“ 70
 Па им поче демонски месија
 лажне вјере пружат посласице.
 Бог вас клео, погани изроди,
 што ће турска вјера међу нама?
 Куда ћете с клетвом прађедовском? 75
 Су чим ћете изаћ пред Милоша
 и пред друге српске витезове,
 који живе доклен сунца грије?
 Кад данашњу премислим вијећу,
 распале ме ужаса пламови: 80
 исклати се браћа међу собом,
 а крвници, јаки и опаки –
 затријеће сјеме у одиву.
 Грдни дане, да те Бог убије,
 који си ме дао на свијету! 85
 Час проклињем лански по сто путах
 у који ме Турци не смакоше,
 да не варам народње надање.

Вук Мићуновић лежи близу владике; ѿриџајио се као да сјава, али све чује дивно.

ВУК МИЋУНОВИЋ

Не, владико, ако Бога знадеш!
 Каква те је спопала несрећа 90
 тено кукаш као кукавица
 и топиш се у српске несреће?
 Да ли ово светковање није
 на кому си сабра Црногорце
 да чистимо земљу од некрсти? 95
 И без тога ово нам је слава,
 на коју се врсни момци купе
 способности своје да кушају,
 силу мишце и брзину ногах;
 стријељањем да се надмашају 100
 и сјечењем у опкладу плећах;
 да слушају божју летурђију
 и да воде коло око цркве;
 да витештвом прса набрецају.
 То је тамјан свети јунацима, 105
 то гвоздени срца у момцима!
 Тури такве разговоре црне!
 Људи трпе, а жене наричу;
 нема посла у плаха главара!
 Ти нијеси саморана глава: 110
 видиш ове пет стотин момчади,
 које чудо снаге и лакоће
 у њих данас овђе видијесмо?
 Виђаше ли како стријељају,
 ка се града вјешто изиграше, 115
 како хитро грабљаху капице?
 Тек што вучад за мајком помиле,
 играјућ се страшне зубе своје
 већ умију под грлом острити;
 тек соколу прво перје никне, 120
 он не може више мировати,
 него своје размеће гнијездо,

грабећ сламку једну и по једну
 с њом пут неба бјежи цијучући. 125
 Све је ово некаква наука!
 Без момчади ове те су овђе
 шест путах је јошт овлико дома;
 њина сила, то је твоја сила.
 Докле Турци све њих савладају
 многе ће се буле оцрнити; 130
 борби нашој краја бити неће
 до истраге турске али наше...
 Нада нема право ни у кога
 до у Бога и у своје руке;
 надање се наше закопало 135
 на Косово у једну гробницу.
 У добру је лако добро бити,
 на муци се познају јунаци!